

Nauczanie kultury osobistej w ramach nauczania religii muzułmańskiej w rządowych szkołach podstawowych we współczesnym Egipcie

Abstrakt: Egipskie podręczniki do wychowania muzułmańskiego są kopalnią wiedzy na temat tego, jaki powinien być idealny Egipcjanin. Uczą nie tylko religii, lecz także dobrego zachowania, odpowiedniego traktowania chrześcijan, dbania o środowisko oraz uczuć patriotycznych. Nauczanie kultury osobistej, dobrego zachowania i współżycia z innymi wynika z religii i jest ważnym elementem edukacji religijnej w egipskich szkołach podstawowych. Islam jest religią czystości, nakazującą dbanie o czystość nie tylko osobistą, lecz także domu i swojego otoczenia. Religia ta szerzy też kulturę, dobre maniere, mówienie prawdy, odpowiednie traktowanie starszych i młodszych, dbanie o krewnych, współwyznawców oraz chrześcijan. Umieszczane w podręcznikach treści dotyczące dobrego zachowania są poparte odpowiednimi cytatami z Koranu bądź hadisami. Popularyzowane historie mają uświadomić uczniom, że dobre zachowanie jest preferowane przez Boga. W ćwiczeniach podsumowujących wiedzę z kolejnych rozdziałów, oprócz zadań związanych z dogmatami, rytuałami czy historią islamu, uczniowie muszą skonfrontować się też z tymi sprawdzającymi wiedzę z tak zwanej kultury osobistej. Złe zachowanie to nie tylko uchybienie wobec społeczeństwa, nauczycieli czy rodziców. Jest ono występkiem przeciwko religii. A Egipt, wielokrotnie wymieniany w Koranie, jest szczególnym miejscem na Ziemi – jak podają autorzy podręczników.

Słowa kluczowe: Egipt, islam, kultura osobista, nauczanie, religia, szkoła podstawowa

Egipcjan na świecie jest 98 milionów, z czego 90 milionów mieszka w Arabskiej Republice Egiptu¹. Na terytorium² liczącym 998 tysięcy km² żyje około

¹ *Egypt's population to reach 98 million next Sunday*, english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/172503/Egypt/Politics-/Egypt%E2%80%99s-population-to-reach--million-next-Sunday.aspx [24.12.2015]. W roku wydania publikacji liczba mieszkańców Egiptu wzrosła do ponad 95 milionów (zob. Central Agency for Public Mobilization and Statistics, www.capmas.gov.eg/HomePage.aspx [18.10.2017]).

² B. Stępniewska-Holzer, J. Holzer, *Egipt. Stulecie przemian*, Warszawa 2006, s. 7.

90% muzułmanów i 10% chrześcijan³. W roku szkolnym 2013/2014 do egipskich rządowych szkół podstawowych uczęszczało ponad 9 milionów uczniów⁴.

Podstawy prawne

Konstytucja Arabskiej Republiki Egiptu z 2014 roku informuje, że edukacja jest prawem każdego obywatela⁵. Państwo gwarantuje bezpłatną edukację na różnych jej etapach⁶. Zgodnie z Ustawą o Edukacji Numer 139 z roku 1981 w Egipcie obowiązkiem edukacyjnym objęte są dzieci, które ukończyły sześć lat⁷. Są one zobowiązane chodzić do szkoły podstawowej i gimnazjum, z czego nauka w szkole podstawowej trwa sześć lat, a w gimnazjum – trzy⁸. Te dwa akty prawne informują o okresie obowiązkowej edukacji. O ile wspomniana wyżej ustawa określa obowiązkowy okres edukacji na etap podstawowy, czyli dziewięć lat⁹, o tyle konstytucja z 2014 roku przewiduje jeszcze stopniowe wydłużanie obowiązkowej edukacji aż do ukończenia szkoły średniej¹⁰. Według wyżej wspomnianej ustawy nauka religii i zachowania zajmuje ważne miejsce wśród celów edukacyjnych na wszystkich etapach edukacji podstawowej¹¹.

³ Brak dokładnych danych statystycznych za rok 2015. Ostatnie dane ze strony State Information Service z 27.05.2013 informują o ok. 8 milionach chrześcijan, co stanowi 8% całej populacji (zob. <http://sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=69992#.Vn2U-Clmmyid> [24.12.2015]). Papież Koptyjski w grudniu 2014 podał liczbę Koptów – 15 mln (zob. <http://www.moheet.com/2014/12/18/2188859/%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D8%A8%D8%A7-%D8%AA%D9%88%D8%A7%D8%B6%D8%B1%D9%88%D8%B3-%D8%B9%D8%AF%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%B1-15-%D9%85.html#.Vn1e-Fmmyic> [25.12.2015]).

⁴ Dane statystyczne dotyczące edukacji przeduniwersyteckiej w roku szkolnym 2013/2014 przygotowane przez Ministerstwo Edukacji (zob. emis.gov.eg/Site%20Content/matwaya/2014/matwaya2014.html [30.11.2015]).

⁵ Art. 19 Konstytucji Arabskiej Republiki Egiptu.

⁶ Tamże.

⁷ Art. 15 Ustawy o Edukacji Numer 139 z roku 1981.

⁸ Art. 4, tamże.

⁹ Art. 15, tamże.

¹⁰ Art. 238 Konstytucji Arabskiej Republiki Egiptu.

¹¹ Art. 17 Ustawy o Edukacji Numer 139 z roku 1981.

Egipskie podręczniki do wychowania muzułmańskiego

Podręczniki do wszystkich klas i przedmiotów, a więc także do wychowania muzułmańskiego¹², uczniowie otrzymują od państwa. Ich tworzeniem i dystrybucją zajmuje się Departament Podręczników w Ministerstwie Edukacji. Książki te są rokrocznie aktualizowane, wysyłane do szkół i rozdawane uczniom. Nie ma możliwości zakupienia podręczników w księgarniach – każdy uczeń dostaje swój egzemplarz na początku kolejnego semestru nauki. Na okładce każdego z nich znajduje się nazwa przedmiotu, klasa, rok szkolny, numer semestru, godło, a pod nim napis: „Arabska Republika Egiptu, Ministerstwo Edukacji, Departament Podręczników”. Podręczniki do wychowania muzułmańskiego w rządowych szkołach podstawowych w Egipcie uczą nie tylko religii, lecz także dobrego zachowania, odpowiedniego traktowania chrześcijan, dbania o środowisko oraz uczuć patriotycznych. Taki model idealnego Egipcjanina powinna kształtować edukacja.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych przykładów z podręczników do wychowania muzułmańskiego z lat szkolnych 2012/2013 oraz 2013/2014, obowiązujących w rządowych szkołach podstawowych i dotyczących kultury osobistej. Jak zostało zaznaczone wyżej, podręczniki te nie skupiają się jedynie na nauczaniu dogmatów, lecz poruszają wiele kwestii mających ukształtować odpowiednie, oczekiwane cechy przyszłych obywateli. Autorka pracy nie analizuje rzeczywistego wpływu podręczników na zmiany w społeczeństwie egipskim. Artykuł ten jest jedynie fragmentarycznym przedstawieniem szerszych wyników badań¹³, w ramach których analizuje ona treści podręczników na przestrzeni kilku lat i kształtowanie przez nie postaw dzieci w szkołach podstawowych. W artykule zatem nie skupiono się na tym, jak w praktyce wygląda adaptowanie i wykorzystywanie w życiu codziennym wiedzy, którą posiadli uczniowie szkół, lecz na tym, jakich współobywateli chcieliby mieć twórcy omawianych podręczników.

Nauczanie kultury osobistej

Nauczanie kultury osobistej stanowi ważny element edukacji religii muzułmańskiej w Egipcie. Według Encyklopedii PWN: „Mówi się też o kulturze jako tym,

¹² Po przeprowadzonej analizie treści podręczników autorka artykułu przyjmuje nazwę tego przedmiotu jako „wychowanie muzułmańskie”, choć dokładne jej tłumaczenie brzmi „nauczanie religii muzułmańskiej”.

¹³ Pełne wyniki badań zostaną przedstawione w dysertacji doktorskiej, której ukończenie jest planowane na 2018 rok.

co w zachowaniu się ludzkim jest wyuczone – w odróżnieniu od tego, co biologicznie odziedziczone”¹⁴. Na kulturę osobistą składają się: stosowny do sytuacji i miejsca wygląd, język, maniery, przestrzeganie form przyjętych w społeczeństwie czy grupie społecznej, a także przestrzeganie tradycji. Kulturą osobistą jest także dbanie o siebie i przestrzeganie zasad higieny¹⁵.

Na każdym etapie nauki w szkole podstawowej uczy się dzieci kultury osobistej. Część tej nauki jest przekazywana wprost przez opowieści, które dzieci czytają, część występuje „między wierszami”, część na ilustracjach zamieszczonych w książkach oraz w pytaniach i ćwiczeniach podsumowujących poszczególne działy podręczników.

Już w podręcznikach do klasy pierwszej, na przykładzie chłopca o imieniu ‘Alī, uczniowie uczą się, jak powinno zachowywać się grzeczne dziecko. Po przebudzeniu ‘Alī wypowiada słowa: „Nie ma bóstwa prócz Boga, a Muḥammad jest wysłannikiem Boga”¹⁶, pozdrawia rodzinę, dokonuje ablucji i odprawia modlitwę poranną. Śniadanie zaczyna słowami: „W imię Boga Miłosiernego i Litościwego”¹⁷, a kończy: „Dzięki Bogu”¹⁸, po czym myje ręce. Do szkoły wychodzi, żegnając grzecznie rodziców słowami: „Pokój wam i miłosierdzie Boga”¹⁹. W podobny sposób („as-salām ‘alaykum wa-raḥmatu Allah wa-barakātuḥu”²⁰) wita kolegów w szkole. Z tekstu wynika też, że grzeczne dzieci dbają o czystość szkoły i jej ogród oraz wkładają śmieci do kosza²¹. W tej krótkiej historyjce uczniowie znajdują wiele treści dotyczących kultury osobistej: pozdrawianie rodziców i przyjaciół, wypowiadanie muzułmańskich formułek, dbanie o czystość osobistą, domu, szkoły, ogrodu. Autorzy podręczników do wychowania muzułmańskiego wielokrotnie podkreślają znaczenie czystości w islamie. Wskazują, że Bóg kocha czystych muzułmanów²², a ablucja przed modlitwą jest obowiązkowa.

Inne opowiadanie dotyczy wydarzeń z życia wnuków proroka Muḥammada: Al-Ḥasana i Al-Ḥusayna. Pewnego dnia zauważyli oni starszego mężczyznę,

¹⁴ *Kultura*, [w:] *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura:3928887.html [24.12.2015].

¹⁵ S. Krajski, *Kultura osobista i savoir vivre*, prasa.wiara.pl/doc/610528.kultura-osobista-i-savoir-vivre/3 [24.12.2015].

¹⁶ Al-H. Muḥammad Al-Maddāḥ, M. Al-Fātiḥ Al-Husaynī, A. Yaḥyā Nūr Al-Ḥaḡḡāḡī, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya li-aṣ-ṣaff al-awwal al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta’lim, Egipt 2013, s. 5.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże. Jest to muzułmański zwrot wymawiany na powitanie bądź pożegnanie, brzmiący w oryginale: „as-salāmu ‘alaykum wa-raḥmatu Allah’.

²⁰ „Pokój Wam, miłosierdzie Boga i Jego błogosławieństwo”, tamże, s. 6.

²¹ Tamże, s. 5–6.

²² Al-H. Muḥammad Al-Maddāḥ, M. Al-Fātiḥ Al-Husaynī, A. Yaḥyā Nūr Al-Ḥaḡḡāḡī, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya li-aṣ-ṣaff al-awwal al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tāni*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta’lim, Egipt 2012, s. 28.

który nie wykonywał poprawnie ablucji. Postanowili więc w sposób kulturalny nauczyć go tego rytuału. Następnie poprosili mężczyznę o ocenę, który z nich zrobił to lepiej. Obserwując chłopców, mężczyzna zrozumiał swoje błędy i podziękował braciom²³. Historia ta ma nauczyć dzieci kolejnych elementów kultury osobistej, czyli prowadzenia ludzi ku dobru, szanowania starszych, podziękowania za naukę i zwracania uwagi na błędy w sposób nieraniący niczyich uczuć.

Innym wzorem do naśladowania przez uczniów są Asmā' i jej brat 'Alī. Rodzeństwo grzecznie wita swoich kolegów, chętnie pożyczają im różne rzeczy i odwiedza chorych. Asmā' nie przeklina swoich znajomych i nie kpi z nikogo²⁴. Takie też powinny być egipskie dzieci.

W ostatnim rozdziale podręcznika obowiązującego w drugim semestrze pierwszej klasy także można doszukać się nauczania odpowiedniego zachowania i kultury osobistej. Oprócz wspomnianych wyżej zaleceń są tam polecenia bycia posłusznym wobec rodziców, troski o nich, szacunku wobec innych osób i dbania o środowisko²⁵.

O dobrym muzułmańskim zachowaniu mówi też historia chłopca, który wraz z ojcem odprawiał w meczecie modlitwę piątkową. Prowadzący modlitwę mówił o tym, że islam wzywa do kultury, dobrych manier i mówienia prawdy, cytując na potwierdzenie słowa proroka Muḥammada: „Dobre słowa są dobrodziejstwem”²⁶. Uczniowie poznali także inne zalecenia dotyczące odpowiedniego zachowania – nie należy podnosić głosu podczas rozmowy i nie szeptać z jedną osobą w obecności trzeciej, o czym mówił sam Prorok: „Jeśli jest was troje, nie możecie rozmawiać bez tego trzeciego aż pomieszacie się z ludźmi, ponieważ może to sprawić mu przykrość”²⁷. Dzieci dowiedziały się też, że po powrocie do domu na obiad chłopiec z tatą umyli ręce i usiedli przy stole, czekając na mamę. Ojciec wykorzystał ten czas, aby przypomnieć, że przed rozpoczęciem jedzenia muzułmanie powinni zwrócić się do Boga, a posiłek jeść prawą ręką z talerza znajdującego się przed nimi. Po zakończonym posiłku należy podziękować za niego Bogu²⁸. W dalszej części rozdziału chłopiec prosił swojego brata, by opowiedział historię proroka Noego. Zaprotestowała wtedy jego siostra. Chłopiec

²³ Tamże, s. 17–18; E. Wolny, *Historia w egipskich podręcznikach do wychowania muzułmańskiego (2013/2014 do 2015/2016) jako czynnik kształtujący postawy uczniów*, „Przegląd Orientalistyczny” 2016, nr 1–2 (257–258), s. 233.

²⁴ Al-H. Muḥammad Al-Maddāḥ, M. Al-Fātiḥ Al-Ḥusaynī, A. Yaḥyà Nūr Al-Ḥaḡḡāḡī, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya li-aṣ-ṣaff al-awwal al-ibtidā'ī. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta'lim, Egīpt 2012, s. 29–30.

²⁵ Tamże, s. 25–28.

²⁶ Ḥ. Šaḥāta, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tānī al-ibtidā'ī. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta'lim, Egīpt 2013, s. 21. Wszystkie hadisy i cytaty przytoczone w artykule zostały przetłumaczone przez autorkę pracy.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże, s. 22.

jednak obstawał przy swoim, więc dzieci zaczęły się zachowywać coraz głośniej. Zwróciło to uwagę ojca, który przypomniał im, że Bóg zakazał podnoszenia głosu podczas rozmowy, gdyż przeszkadza to ludziom wokoło. Na poparcie tych słów zacytowano fragment Koranu (K 31:19)²⁹. W innym fragmencie uczniowie dowiadują się, że chorych trzeba odwiedzać, a idąc z wizytą, należy się wcześniej zapowiedzieć³⁰.

Kolejne przykłady nauczania kultury osobistej można znaleźć także w podręczniku obowiązującym w drugim semestrze trzeciej klasy. W jednej z historii, na prośbę taty, aby mu nie przeszkadzać w pracy, Fāṭima odpowiedziała, że jeśli odwiedzi go ktoś, z kim się wcześniej nie umawiał, to powie, że ojca nie ma. Zdenierwowało to mężczyznę, który powiedział, że muzułmanin nigdy nie kłamie. Na poparcie tego twierdzenia przytoczony został fragment Koranu (K 9:119). Żeby jeszcze lepiej uświadomić córce, do czego może człowieka doprowadzić kłamstwo, ojciec opowiedział jej historię chłopca pływającego w morzu. Chłopiec ten nagle zaczął krzyczeć z prośbą o pomoc, a gdy ludzie rzucili mu się na ratunek, okazało się, że pływak żartował. Sytuacja ta powtarzała się kilkakrotnie i ludzie przestali zwracać uwagę na jego wołanie. Nie od razu też zareagowali, gdy pewnego razu naprawdę stracił on siłę. Uratowano go w ostatniej chwili i wtedy zrozumiał, że kłamstwo nie jest dobre. Po wysłuchaniu tej historii Fāṭima obiecała zawsze mówić prawdę. Ojciec przypomniał córce, że prorok Muḥammad ostrzegał muzułmanów przed kłamstwem³¹. Na poparcie tej tezy w podręczniku zacytowano słowa wyżej wspomnianego wysłannika Boga:

Powinniście mówić prawdę, ponieważ prawda prowadzi do dobra, a dobro prowadzi do rajy. I kiedy człowiek mówi prawdę i zmierza do prawdy, zostanie mu zapisane u Boga, że jest prawdomównym. I uważajcie, kłamstwo, zaprawdę, kłamstwo prowadzi do zła, a zło prowadzi do piekła... I kiedy człowiek kłamie i zmierza do kłamstwa zostanie mu zapisane u Boga, że jest kłamcą³².

Historia dwóch chłopców, Muṣṭafy i Hišāma, rozpoczyna drugi rozdział podręcznika, z którego pochodzi powyższa historia³³. Chłopcy poszli odwiedzić swojego kolegę Maḥmūda. Po drodze Muṣṭafa przeniósł kamienie z środka drogi na bok, pomógł niewidomemu przejść przez ulicę i wskazał drogę napotkanej dziewczynie. Na uwagę Hišāma, że spóźni się na umówione spotkanie, Muṣṭafa stwierdził, że pomaganie należy do obowiązków każdego człowieka, co także wynika z religii.

²⁹ Tamże, s. 23.

³⁰ Tamże, s. 26.

³¹ A. Muḥammad Ṣaqir, M. ‘Abd al-Ḥamīd Ġarāb, M. Ṣalāḥ Faraġ, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tāliq al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta’līm, Egīpt 2013, s. 1–2.

³² Tamże, s. 2.

³³ Tamże, s. 9–12.

W kolejnych przygodach chłopców także można odnaleźć elementy nauczania odpowiedniego zachowania. Gdy dotarli oni do domu Maḥmūda, zobaczyli otwarte drzwi. Muṣṭafa chciał wejść, lecz Hiṣām powstrzymał go, mówiąc, że należy poprosić o zgodę, zanim wejdzie się do czyjegoś domu, nawet jeśli jest to dom członka rodziny, a drzwi są otwarte. Gdy się nie otrzyma pozwolenia, należy zawrócić, tak jak jest to zapisane w Koranie (K 24:27–28). Zwracał uwagę na to też Prorok: „Pytanie o pozwolenie wejścia powinno być trzykrotne i jeśli dostaniesz pozwolenie – wchodź, jeśli nie – zawróć”³⁴.

Na lekcjach porusza się także tematy dotyczące przestrzegania praw innych ludzi³⁵. Pod tym pojęciem rozumie się m.in. witanie się z osobą, którą widzimy, odwiedzanie chorych i pytanie o nieobecnych, nieranienie nikogo przez mowę bądź czyn, wybaczenie, radzenie, wsparcie w trudnym czasie i gratulowanie w chwilach szczęścia. Takie zachowanie znajduje poparcie w jednym z hadisów:

Kto wierzy w Boga i Dzień Sądu Ostatecznego, niech nie rani swojego sąsiada.
Kto wierzy w Boga i Dzień Sądu Ostatecznego, niech gości swojego gościa. Kto wierzy w Boga i Dzień Sądu Ostatecznego, niech mówi dobro albo milczy³⁶.

Autorzy podręczników wyjaśnili dzieciom także prawa nauczyciela, których przestrzeganie świadczy o kulturze osobistej. Oto niektóre z nich: wykonywanie jego poleceń, okazywanie mu szacunku i nieprzerywanie mu³⁷.

Zasady dobrego wychowania znajdują się także w podręcznikach do klasy czwartej. W tekście religijnym, który ma pokazać uczniom różnice pomiędzy modlitwą piątkową a świąteczną, uczniowie poznają także świąteczne dobre maniere. Te, które można zaliczyć do kultury osobistej, to: toaleta i obcięcie paznokci, uważne słuchanie i nieprzeszkadzanie podczas kazania w meczecie, składanie życzeń świątecznych jak największej liczbie muzułmanów³⁸.

Autorzy podręcznika w innym rozdziale informują uczniów o tym, że islam pragnie wychować muzułmanina i ukierunkować go tak, by zachowywał wysoką kulturę swojej religii³⁹.

Najlepszemu dobieraniu słów podczas rozmowy z innymi, do którego nawołuje islam w ramach kultury osobistej, autorzy poświęcają kolejne opowiadanie⁴⁰. Można w nim przeczytać o lekcji, na której uczniowie uczyli się wersektów koranicznych (K 14:24–27) nawołujących do podążania za kulturą islamu.

³⁴ Tamże, s. 12.

³⁵ Tamże, s. 13.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże, s. 14.

³⁸ ‘Abd Al-Ġ. Ḥammād, M. As-Saqārī, Š. ‘Abd al-Mun‘im Muḥammad, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff ar-rābi‘ al-ibtidā’ī. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta’līm, Egipt 2012, s. 11–12.

³⁹ Tamże, s. 16–18.

⁴⁰ Tamże, s. 20–23.

Po ich przeczytaniu uczniowie rozpoczęli dyskusję nad znaczeniem dobrego słowa. Według jednej z uczennic jest ono piękną mową, która prowadzi do czynienia dobra i zachęca do bycia miłym człowiekiem. Według Aḥmada – który poprzez podniesienie palca zgłosił się do odpowiedzi i uzyskał zgodę nauczyciela na wypowiedź⁴¹ – dobrym słowem jest pogodzenie pokłóconych, solidne wykonywanie swojej pracy, uczciwość zarówno podczas egzaminów, jak i w handlu. Następny z uczniów, Maḥmūd, podniósł palec⁴², aby zapytać nauczyciela, jaki wpływ na ludzi ma dobre słowo. Dowiedział się wtedy, że dobre słowo naprawia stosunki międzyludzkie, przez co zwiększa szczęście społeczeństwa i pomaga w rozwoju ojczyzny. Nauczyciel przytoczył także słowa proroka Muḥammada, odpowiadającego na pytanie, który z muzułmanów jest dobry. Jest to ten, „kto nie krzywdzi muzułmanów swoim językiem i dłońią”⁴³.

Podczas innej lekcji, gdy uczniowie poznawali wydarzenia z historii islamu, dowiedzieli się, że muzułmanie powinni dobrze traktować przedstawicieli innych religii. Nauczyciel pochwalił ucznia, który powiedział, że ma kolegę chrześcijanina, z którym się lubią i wzajemnie odwiedzają. Pedagog stwierdził, że taka jest natura muzułmanów, którzy w Egipcie żyją razem ze swoimi braćmi, czyli chrześcijanami, pomagają sobie, biorą wspólnie udział w szczęściu i niedoli oraz wspólnie będą bronić swojej ojczyzny⁴⁴.

Według autorów podręczników prawdziwi muzułmanie nie oszukują. Do wniosku tego uczniowie mają dojść po przeanalizowaniu historyjki o małym ‘Alā’, który pewnego dnia kupił dla siebie i swojej siostry dziurawe balony od ulicznego sprzedawcy. Matka pocieszyła syna, że to nie jego wina, a sprzedawcę Bóg rozliczy za jego czyny, gdyż nie podązał on za nauką proroka Muḥammada⁴⁵. Temat oszukiwania porusza także inna część podręcznika, w której zacytowana została sura *Oszuści* (K 83) i raz jeszcze zostało podkreślone znaczenie bycia uczciwym oraz to, że nieuczciwość będzie karana⁴⁶.

⁴¹ Należy zwrócić uwagę na to, co treści podręcznika mówią „między wierszami”. Teoretycznie dzieci mają się uczyć na temat dobrego słowa, jednakże takie drobne szczegóły, jak „zgłaszanie się do odpowiedzi”, to kolejny z elementów, których uczniowie uczą się przy okazji. Chłopiec nie krzyczy, nie „wyrwa się” do odpowiedzi, lecz grzecznie podnosi palec i czeka, aż uzyska zgodę nauczyciela na to, by mógł coś powiedzieć.

⁴² Znów „zgłasza się”, a nie wypowiada niepytany bądź bez pozwolenia.

⁴³ ‘Abd Al-Ġ. Hammād, M. As-Saqāri, Š. ‘Abd al-Mun‘im Muḥammad, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aš-šaff ar-rābi‘ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2012, s. 23.

⁴⁴ Tamże, s. 32–33; E. Wolny, *Historia w egipskich podręcznikach do wychowania muzułmańskiego (2013/2014 do 2015/2016) jako czynnik kształtujący postawy uczniów*, dz. cyt., s. 235.

⁴⁵ ‘Abd Al-Ġ. Hammād, M. As-Saqāri, Š. ‘Abd al-Mun‘im Muḥammad, *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aš-šaff ar-rābi‘ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tāni*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013, s. 8–9.

⁴⁶ Tamże, s. 15–17.

Islam uczy także dotrzymywania umów. Koran wskazuje (K 9:75–76, K 17:34), że pobożny muzułmanin powinien dotrzymywać umów zarówno z muzułmanami, jak i innowiercami, bo tak nakazał Bóg⁴⁷. Inna z lekcji zwraca uwagę na szacunek do punktualności i umówionej godziny. Zgodnie z przekazem podręcznika spóźnienie jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych przypadkach i z bardzo ważnych powodów⁴⁸.

Podsumowanie

Na zaprezentowanych przykładach widać, że podręczniki do wychowania muzułmańskiego zwracają uwagę na nauczanie kultury osobistej. Według autorów tych książek dobre zachowanie, maniery i współżycie z innymi wynikają z religii muzułmańskiej. Złe zachowanie to nie tylko uchybienie wobec społeczeństwa, nauczycieli czy rodziców. Jest występkiem przeciwko religii. Z tego względu kładziony jest nacisk na ten element edukacji. Co więcej, także z ustawy dotyczącej szkolnictwa wynika, iż jednym z celów edukacyjnych jest nauka dobrych manier i religii.

Nauczanie odpowiedniego zachowania jest jedynie jednym z tematów poruszanych w ramach zajęć z wychowania muzułmańskiego. Według islamu, a podążając za tym – także według autorów podręczników, wszystkie treści poruszane w tych książkach wywodzą się z religii muzułmańskiej. Jednakże to autorzy wybrali, jakie treści chcą przekazać dzieciom. Oznacza to, że uznali je oni za istotne na tyle, by pojawiły się one na zajęciach z religii. W związku z tym ich znaczenie wzrosło – dobre zachowanie nie jest tylko czymś, czego młodzi Egipcjanie powinni przestrzegać, ponieważ „tak wypada”, lecz jest to wręcz nakaz wynikający z ich religii.

Trudno określić w kilku słowach, na ile treści przekazywane w podręcznikach w chwili obecnej oddziałują na społeczeństwo. To powinno być tematem szerszej rozprawy i badań. Jednoznacznie należy stwierdzić, że zachowania, o których mowa w podręcznikach, są tymi, których spodziewa się w społeczeństwie w przyszłości. Oczywiście można pokusić się o spostrzeżenie, że, na przykład, Egipcjanie z ogromnym szacunkiem podchodzą do starszych czy uwielbiają dzieci. Nie jest to jednak stwierdzenie poparte badaniami wskazującymi na wpływ podręczników na kształtowanie tego typu podejścia. Takie treści są nauczane także w rodzinnych domach.

Po przeanalizowaniu zawartości podręczników i wydarzeń z ostatnich lat, można mówić o pewnym – lecz jeszcze nie całkowitym – sukcesie edukacyjnym.

⁴⁷ Tamże, s. 12.

⁴⁸ M. Kāmil Muṣṭafā [i in.], *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff as-sādīs al-ibtidā'ī. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta'lim, Egipt 2013, s. 14–16.

Jest to jednak dopiero pierwszy krok. Oprócz samego przeanalizowania treści podręczników – co jest istotne, gdyż pokazuje działanie państwa egipskiego w budowaniu przyszłego pokolenia – należałoby za kilka lat przeprowadzić kolejne badania w celu stwierdzenia, jak teoria wpłynęła na praktykę – czy nauczanie to przyniosło efekty.

W artykule przytoczono szereg opowiadań, anegdot i historii z książek do nauczania religii muzułmańskiej w rządowych szkołach podstawowych w Egipcie. Wynika z nich, że nauczanie religii muzułmańskiej ma za zadanie wpoić nie tylko wiedzę na temat islamu, lecz także określone wartości moralne i zasady dobrego zachowania. Wiedza ta przekazywana jest nie tylko w historyjkach, jej wagę podkreśla się także w częściach podsumowujących i ćwiczeniach sprawdzających wiedzę uczniów. Nauczanie religii muzułmańskiej ma na celu wychowanie Egipcjanina otwartego na świat, szanującego siebie i innych, współwyznawców i chrześcijan, umiejącego zastosować przyswojoną wiedzę w praktyce.

Bibliografia

- Ḥammād ‘Abd Al-Ġ., As-Saqāri M., ‘Abd al-Mun‘im Muḥammad S., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff ar-rābi‘ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2012.
- Ḥammād ‘Abd Al-Ġ., As-Saqāri M., ‘Abd al-Mun‘im Muḥammad S., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff ar-rābi‘ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.
- Kāmil Muṣṭafā M. [i in.], *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff as-sādis al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.
- Muḥammad Al-Maddāḥ Al-Ḥ., Al-Fātiḥ Al-Ḥusaynī M., Yahyā Nūr Al-Ḥaġġāġī A., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya li-aṣ-ṣaff al-awwal al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.
- Muḥammad Al-Maddāḥ Al-Ḥ., Al-Fātiḥ Al-Ḥusaynī M., Yahyā Nūr Al-Ḥaġġāġī A., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya li-aṣ-ṣaff al-awwal al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2012.
- Muḥammad Saqir A., ‘Abd al-Ḥamīd Ġarāb M., Ṣalāḥ Faraġ M., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tāliḥ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.
- Muḥammad Saqir A., ‘Abd al-Ḥamīd Ġarāb M., Ṣalāḥ Faraġ M., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tāliḥ al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.
- Ṣaḥāta H., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tānī al-ibtidā’i. Al-faṣl ad-dirāsī al-awwal*, Wizārat at-tarbiyya wa-at-ta‘līm, Egipt 2013.

- Šahāta H., *At-tarbiyya ad-dīniyya al-islāmiyya aṣ-ṣaff at-tānī al-ibtidā`ī. Al-faṣl ad-dirāsī at-tānī*, Wizarat at-tarbiyya wa-at-ta`lim, Egipct 2013.
- Stępniewska-Holzer B., Holzer J., *Egipct. Stulecie przemian*, Wydaw. Akademickie Dialog i Collegium Civitas, Warszawa 2006.
- Wolny E., *Historia w egipskich podręcznikach do wychowania muzułmańskiego (2013/2014 do 2015/2016) jako czynnik kształtujący postawy uczniów*, „Przegląd Orientalistyczny” 2016, nr 1–2 (257–258), s. 231–240.

Netografia:

- Central Agency for Public Mobilization and Statistics, www.capmas.gov.eg/HomePage.aspx [18.10.2017].
- Clark N., Al-Shaikhly S., *Education in Egypt*, wenr.wes.org/2013/11/education-in-egypt [24.12.2015].
- Egypt's Coptic pope wishes the country's Catholics merry Christmas*, Ahram Online, english.ahram.org.eg/News/177404.aspx [25.12.2015].
- Egypt's population to reach 98 million next Sunday*, english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/172503/Egypt/Politics-/Egypt%E2%80%99s-population-to-reach--million-next-Sunday.aspx [24.12.2015].
- emis.gov.eg/Site%20Content/matwaya/2014/matwaya2014.html [30.11.2015].
- Krajski S., *Kultura osobista i savoir vivre*, prasa.wiara.pl/doc/610528.kultura-osobista-i-savoir-vivre/3 [24.12.2015].
- Kultura*, [w:] *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html [24.12.2015].
- State Information Service, <http://sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=69992#.Vn2UClmmyid> [24.12.2015].
- Konstytucja Arabskiej Republiki Egiptu z 2014 roku, www.sis.gov.eg/Newvr/consttt%202014.pdf [24.12.2015].
- Ustawa o Edukacji Numer 139 z roku 1981 ze zmianami, www.egypt.gov.eg/arabic/laws/download/newlaws/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%85%20%D9%88%D8%A%D8%B9%D8%AF%D9%8A%D9%84%D8%A7%D8%AA%D9%87.pdf [24.12.2015].
- <http://www.moheet.com/2014/12/18/2188859/%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A7%D8%A8%D8%A7-%D8%AA%D9%88%D8%A7%D8%B6%D8%B1%D9%88%D8%B3-%D8%B9%D8%AF%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%A8%D8%A7%D8%B7-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%B1-15-%D9%85.html#.Vn1e-Fmmyic> [24.12.2015].

The teaching of good manners as part of Islamic education in government primary schools in contemporary Egypt

Abstract: Egyptian textbooks concerning Islamic education are a mine of knowledge about how a perfect Egyptian should behave. The textbooks do not only teach religion, but also good behaviour, manners, the appropriate treatment of Christians, taking care of the environment and patriotism. The teaching of manners, good behaviour and co-existence with other people stems from the religion, and it is an important element of religious education in Egyptian primary schools. Islam is a religion of cleanliness, therefore caring about one's personal hygiene as well as the cleanliness of the home and environment are all very important. This religion calls for good manners and behaviour, honesty, the appropriate treatment of the elderly and young, concern for relatives, co-religionists and Christians. Those areas of the textbooks focussed on good behaviour are supported by relevant quotations from the Quran or Hadith. Many stories inform students that good behaviour is favoured by God. Exercises summarizing the knowledge of each chapter include not only questions about the dogmas, rituals or the history of Islam, but also confront pupils with exercises that examine their knowledge of good manners. Bad behaviour is not only a failure towards society, teachers or parents. It is also a crime against religion. Egypt, repeatedly mentioned in the Quran, and according to the authors of the textbooks, is a special place on Earth.

Keywords: Egypt, Islam, manners, primary school, religion, teaching

